

ПЕРЫЯД (грэч. *periodos* – кругаабарот, абход), шырока развіты просты ці складаны сказ, які характарызуецца паводле зместу паўнатоў і закончанасцю выказанай думкі, адзінствам тэмы, а паводле інтанацыі распадаецца на дзве супрацьлеглыя часткі: першую – павышаную і другую – паніжаную. У першай частцы перыяду інтанацыя паступова нарастае, дасягаючы найвышэйшага пункту на мяжы з наступнай, дзе ўзнікае паўза як падзел перыяду на часткі; з другой часткі пачынаецца спад інтанацыі. Складнікі павышанай часткі ў лінгвістычнай літаратуры носяць назву *кампаненты павышэння*, а паніжанай – *элементы паніжэння*. Напрыклад: *Толькі перад зярном, Што прагне каласіца, Перад жалезам, што жыць на зямлі памагае, Перад калясом, Што развозіць песні і гасцінцы, Перад іголкай, Што мяхі ў дружбу сшывае, Перад дарогай, што вядзе да сонца, Перад птушкай, Што помніць дрэвы свайго гаю, Перад вадой, што не замярзае ў палонцы, Перад чалавекам, Што праўды шукае, – // Будучыня* (М. Танк).

Па структуры перыяд – найчасцей складаны сказ з паралельнымі сінтаксічнымі канструкцыямі, якія маюць аднолькавы парадак слоў, аднолькавыя злучнікі, аднолькавыя трывальна-часавыя формы дзеясловаў-выказнікаў: *Колькі птахаў пявучых у родных лясах, Колькі нот непаўторных у іх галасах, Колькі тонаў, адценняў, ладаў, перабораў, – // Столькі песень у сэрцы ў дзядзькі Рыгора* (Р. Барадучы). У асобных выпадках кампаненты павышэння ў перыядзе могуць перацялявацца, тады перыяд структурна адпавядае групе сказаў, напрыклад: *Не пытайся ні ў кога, ці лезуць грыбы, Калі яблыкі пахнуць духмяна-духмяна, Калі ў полі капцы закругляюць гарбы, Калі цвет верасовы здрадзіўся з туманам, Калі сонца стамлёна над полем вісіць, Калі неба вячэрняе уста разорана, калі скрозь павуцінне нячутна трыміць, Калі восень свой крок пачынае разораю, – // Не спялі ты жаданне хадзіць у грыбы. Ідзі* (Ю. Свірка). Перыяд са структурай складанага сказа – гэта надзвычай разгорнуты складаназлучаны сказ, складаназалежны сказ, складаназалежны сказ з некалькімі даданымі часткамі, бяззлучнікавы складаны сказ, складаны сказ з рознымі відамі сувязі. Кампанентамі павышэння ў перыядах са структурай складанага сказа выступаюць прэдыкатыўныя часткі. Перыяд са структурай простага сказа ўскладнены, як правіла, аднароднымі членамі сказа, адасобленымі канструкцыямі, звароткамі: *Толькі пішучы пра свой народ, толькі разумеючы свой народ, толькі падымаючы свой народ, толькі даючы яму слова і магчымасць выказацца, – // можна стаць сапраўдным, патрэбным народу пісьменнікам* (Я. Сіпакоў). Сінтаксічны мінімум у структуры перыяду ўключае не менш за два разгорнутыя кампаненты ў павышэнні. Паніжэнне перыяду можа ўключаць адзін элемент, а можа некалькі ў залежнасці ад кампазіцыйнай арганізацыі, якая можа быць самай разнастайнай. Адрозніваюць:

– перыяд са сферычнай сіметрыяй, у якім колькасць кампанентаў у павышэнні роўная колькасці элементаў у паніжэнні: *Не можа быць канца жыццю і свету, і не можа быць канца трывогам, радасцям, клопам – //*

абы толькі заставалася вастрыня і свежасць кожнага імгнення і кожнай справы, абы не ішло наўскос тое, чаму я абавязаны як самастойная асоба (В. Бечык);

– акаймаваны перыяд, у якім слова, словазлучэнне ці сказ, размешчаныя ў пачатку павышэння, паўтараюцца ў паніжэнні: *Не спяшы, зіма, Белым снегам крыць Золата лістоў, Водсветы зарніц, Сцежкі на палях, нівы, курганы, Маладую рунь, Летуценні-сны, Песню, што ў грудзях, Жаўруком звініць, – Не спяшы, зіма, белым снегам крыць* (М. Танк);

– перыяд з сустрэчным павышэннем (адным ці некалькімі), у складзе якога ў паніжэнні знаходзіцца шэраг аднатыпных элементаў: *Я знаю, седзячы ў сваім пакоі, што там, дзе возера ляжыць каля акна, дзе нізка дым ад коміна ідзе, – // Там радасць мусіць жыць заўсёды, пад ранкамі, пад вечарамі неба, з суніцамі, чырвонымі і спелымі, з юнацкімі гарачымі ўспамінамі* (А. Куляшоў);

– перыяд, у якім паніжэнне служыць павышэннем для наступнага перыяду: *Калі засвішча, заспявае Птушыны свет ля гнёздаў новых, і ўся ваколіца лясная, і поле ў росквіце вясновым, – // Усё абудзецца, прачнецца, Бясконцым водгуллем пальеца, – // Дык, значыць, ты мяне пачула, І заклік мой не адхінула, І з ім чаканы дзень спаткала, І мне ў адказ жыццё прыслала* (К. Кірэенка);

– перыяд з адваротнай кампазіцыяй, у якім паніжэнне папярэднічае павышэнню: *Ты знаеш край, зачараваны край, Дзе ў салаўіных песнях – кожны гай; Дзе вабіць сэрца неабсяжнасць ніў, Дзе ззяе хваль азёрных пераліў; Дзе зоры над курганамі місяць, Дзе ўдалячынь вядуць шляхі жыцця; Дзе ў кожнай хаце ты – жаданы, свой; Дзе некалі мы стрэліся з табой; Дзе вечна птушкі сае гнёзды ўчыць; Дзе нават і памёшыя жывуць* (М. Танк) і іншыя кампазіцыйныя разнавіднасці.

Перыяд, як сродак экспрэсіўнага сінтаксісу, характарызуецца структурнай і функцыянальнай разнастайнасцю. Ён ужываецца ў творах рознага жанру і дазваляе падкрэсліць эмацыянальнасць паведамлення, надаць выказванню ўрачысты, дэкламацыйны характар, перадаць лірычны настрой сказанага.

С.С.Мароз